

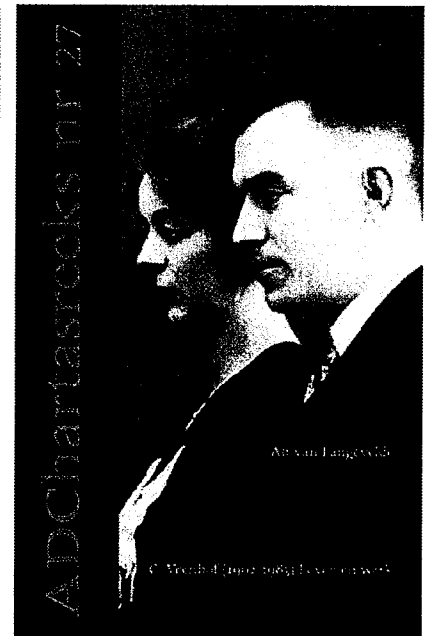
IN HET KLIMAAT VAN HET ABSOLUTE

Door Prof. J. Douma

Auteur Ab van Langevelde

LEVENSLIJP VAN PROF. C. VEENHOF

- 1902 Geboren in Doorn
- 1920 Onderwijzer in Spakenburg, komt daar in contact met de hoofdonderwijzer A.Janse uit Biggekerke en prof.dr.K.Schilder uit Kampen.
- 1926 Wordt student aan de Theologische Hogeschool in Kampen. Is zeer actief het Kamper en landelijk gereformeerde studentenwerk.
- 1932 Veenhof trouwt met Marretje M. Bakker en wordt predikant in Harkstede 1933 tot 1936), later in Haarlem (1936-1941) en in Utrecht (1941-1944).
- 1939 De spanningen in de Gereformeerde Kerken liepen op. Aan de ene kant staan mensen als Janse, Schilder en Vollenhoven. Aan de andere kant o.a. Prof. H.H. Kuyper (zoon van Abraham Kuyper) en prof. V. Hepp, beiden hoogleraar aan de Vrije Universiteit. Zij verdedigen Kuypers erfenis de nieuwe gedachten die Schilder, Janse en anderen publiceren. Veenhof volgt geheel de koers van Schilder.
- 1944 In oorlogstijd nemen synodes allerlei besluiten die o.a. uitlopen op het schorsen van de Kamper hoogleraren Schilder en Greijdanus. Er ontstaat verwijdering tussen Veenhof en Schilder. Op 11 augustus wordt de Vrijmaking landelijk een feit.
- 1945 Veenhof verandert van standpunt en komt tot veler verrassing in Utrecht tot Vrijmaking. In hetzelfde jaar nog wordt hij, evenals B. Holwerda e.a. benoemd tot hoogleraar aan de nieuwe Theologische Hogeschool te Kampen.
- 1948 S.Greijdanus overlijdt. In zijn plaats wordt H.J. Jager hoogleraar.
- 1952 Zowel Schilder als Holwerda overlijden. Zij worden in Kampen opgevolgd resp. door L. Doekes en H.J. Schilder (neef van K. Schilder). Al spoedig ontstaat er verdeeldheid onder de Kamper hoogleraren.
- 1958 De tegenstellingen spitsen zich toe. Naast het blad *De Reformatie is Opbouw* verschijnen, waarin o.a. Veenhof en Jager schrijven. De benoeming van J. Kamphuis is in Veenhofs ogen een ramp. Veenhof deelt de afwijking van ds. B. Telder inzake Zondag 22 niet, maar meent dat zoiets in een gereformeerd predikant wel getolereerd moet worden.
- 1964 Veenhof wordt ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.
- 1966 Verschijning van de *Open Brief* van predikanten en anderen, met protest tegen de ware-kerk-ideologie onder de vrijgemaakten. Zij vinden dat er samenspreking met de synodaal-gereformeerde kerken nagestreefd moet worden. Veenhof en Jager ondertekenen de *Open Brief* niet, maar nemen de ondertekenaars wel in bescherming.
- 1967 Het zgn. attestenbesluit over het al of niet toelaten van studenten in Kampen i.v.m. de Open Brief leidt tot een breuk in Kampen. Veenhof vraagt emeritaat aan. Jager had dit in 1966 al gedaan. Beide hoogleraren eervol ontslag.
- 1970 De synode van Hoogeveen keurt de gedragslijn goed, die curatoren en senaat van de Theologische Hogeschool in Kampen hebben gevolgd. Veenhof en Jager zijn voortaan lid van wat later de Nederlands Gereformeerde Kerken gaat heden. Veenhof heeft groot gezag binnen deze kerken.
- 1983 Nadat zijn vrouw in 1979 was gestorven, overlijdt op 7 februari 1983 Veenhof zelf. Zijn vriend Jager leidt de begrafenis.
- 2007 Het echtpaar Veenhof krijgt voor het herbergen van een Joodse onderduiker postuum de *Yad Vashem*-onderscheiding.

Ab van Langevelde, *In het klimaat van het absolute*.

Over C. Veenhof (1902-1983). Leven en werk.

Uitgave De Vuurbaak, Barneveld 2015. Prijs € 24,75.

EEN EERLIJKE BEOORDELING VAN PROF. VEENHOF

Wat mij opvalt, is de grote mate van objectiviteit die Van Langevelde in zijn biografie over Veenhof nastreeft. Dat Van Langevelde (Nederlands Gereformeerd) wel degelijk ook voor zijn eigen standpunt uitkomt, zal hierna wel blijken. Maar hij legt naast de sterke zijde van Veenhof ook diens zwakke punten bloot. Van Langevelde beschrijft Veenhof met liefde, maar hij zwijgt niet over zijn gebreken en uitglijders.

Zo laat hij zien dat Veenhof altijd 'steunberen' nodig had, sterke persoonlijkheden, zoals A. Janse, K. Schilder en H.J. Jager. Zelf was hij vaak weifelend. Hij kon uitstekend groot geld in klein geld omwisselen. Het grote geld haalde hij bij anderen vandaan. Zoals hij Calvijn en Kuyper kon populariseren en dus doorgeven aan belangstellende kerkmensen – een belangrijke taak voor een

predikant! -, zo heeft hij ook veel betekend als doorgeefluik van gereformeerde tijdgenoten, die hij (terecht) als originele denkers eerde. Hij erkende in bescheidenheid dat hijzelf niet 'bijgezet zou worden in het mausoleum van de grote theologen'.

Zowel Jager als Veenhof wilden de vroomheid bevorderen. Dat dit niet gebeurde, hebben met name de brieven waaruit Van Langevelde citeert, duidelijk gemaakt. Van beide kanten zijn beschuldigingen geuit die achterwege hadden moeten blijven. Laat ik het meest frappante voorbeeld noemen. Er is veel deining ontstaan over wat prof. Kamphuis met betrekking tot ds. J.O. Mulder van Kampen zei. Deze predikant had de *Open Brief* ondertekend, en stak tot in kerkdiensten toe zijn mening niet onder stoelen en banken. Kamphuis stuurde een bezwaarschrift tegen ds. Mulder naar diens kerkenraad. Hij noemde daarin deze dominee een 'wolf in schaapskleren'. Groot gehuil ging er bij veel vrijgemaakten op over deze kwalificatie.

Hoe vaak zijn die woorden over ds. Mulder ook mij als collega van Kamphuis voor de voeten gegooid! Ik heb jaren later in het *Nederlands Dagblad* mij van dit oordeel over ds. Mulder publiek gedistantieerd. Nog steeds keur ik de Open Brief af, maar als ik aan ds. Mulder denk, kan ik in hem geen wolf in schaapskleren zien. Wel een pastor, die als predikant een goede herder was in de gereformeerde kerken die hij gediend heeft. Hij gleed in 1967 ernstig uit, maar dat is nog geen reden voor de scherpe woorden van Kamphuis. Vroeg of laat gaan dergelijke veroordelingen ons zwaar op eigen maag liggen. Op z'n minst erkennen we dan dat we het ook anders hadden kunnen schrijven.

Wat heeft Van Langevelde op zijn speurtocht gevonden als het over soortgelijke oordelen gaat? In een brief van H.J. Jager, gericht aan R.H.

Bremmer, lezen we dat Jager over drie van zijn collega-hoogleraren, nl. Kamphuis, Schilder en Doekes, het volgende schrijft: 'Gedreven door bepaalde principes slaan ze hun mededienstknechten en verscheuren ze de kudde. Het zijn 'wolven', met de beste bedoelingen, daar niet van'. Van Langevelde noemt het een verzachtende omstandigheid dat Jager zo iets schreef in private correspondentie, terwijl Kamphuis het in het openbaar zei. Ik denk dat dit voor de Here God geen verschil maakt. Vroom zijn moeten we in het publiek, maar evengoed als we brieven schrijven.

Wie zich beproeft, zal moeten erkennen dat hij ook zelf vaak veel te gemakkelijk en te snel oordeelt. Daarom is het moeilijk een ander *eerlijk* voor te houden dat hij zich moet verloochenen.

Veenhof vroeg die zelfverloochening van Schilder, nog in de maand waarin zijn grote vriend geschorst zou worden. Kon Schilder zich niet wat soepeler opstellen tegenover de synode en wat minder scherp in zijn woordgebruik zijn? In latere tijd riep Veenhof de hele vrijgemaakte gemeenschap op tot zelfverloochening. Het was in de tijd dat men meer naar Kamphuis dan naar hem luisterde. Toen schreef Veenhof dat het 'wezenlijke' van het christenleven *dienen* was. Prof. Jager schreef dat hij geen waarde hechtte aan 'polemie'. Maar wat komt er van al deze woorden terecht, als men zelfverloochening, dienstbaar-zijn en niet-polemiseren zelf niet in praktijk brengt? De pot verwijt de ketel dat hij zwart is! Nergens, noch bij Jager, noch bij Veenhof, vond ik bewijzen van zelfverloochening, die men van anderen verlangde. Men was en bleef van de ene of van de andere partij. Het was voor of tegen. Middenwegen om met gebruikmaking van de 'goede bedoelingen' van anderen tot een

vergelijk te komen, heb ik in de correspondenties niet kunnen vinden. Terecht oefent Van Langevelde kritiek op beide 'partijen' in het gebruik van grote woorden. Ook op Veenhof, die over 'iets demonisch' sprak als de meerderheid (lees: Kamphuis en de zijnen) de dienst gingen uitmaken. 'Alle program van actie, berekeningen, diplomatie, tactiek en strategie zijn in de kerk contrabande', verklaarde hij. Van Langevelde laat niet na erop te wijzen dat de Veenhof van *voor* de oorlog juist heel veel actie en strategie ontplooid om Schilder en de mannen van de wijsbegeerte der wetsidee met alle middelen te propageren. 'Je moet overal je mannetjes hebben', heeft hij toen gezegd. Geregeld wierp hij olie op het vuur. Dat was een andere toon dan hij later, samen met Jager, aansloeg.

'IN HET KLIMAAT VAN HET ABSOLUTE'

Er loopt door de studie van Van Langevelde een draad, die voor de beoordeling van zijn werk belangrijk is. Deze draad kan ik als volgt weergeven: Veenhof wilde 'in het klimaat van het absolute' leven, maar dat hield hij niet vol.

Daarmee geeft de schrijver een juiste typering. Maar Van Langevelde doet meer. Hij is ook van mening, dat we het in zo'n klimaat waarin Veenhof heeft verkeerd, niet *kunnen* uithouden. Van Langevelde trekt die conclusie nergens zo letterlijk als ik het hier zeg, maar het is wel de tendens van zijn verhaal. Ondanks alle kritiek op Veenhof is het hem sympathiek dat Veenhof langzamerhand loskwam van, ja, zich *ontworstelde* aan het klimaat van het absolute. De hoofdstroming binnen de vrijgemaakte kerken bleef zich bewegen in het klimaat van het absolute. Maar dit absolute nastreven van de vrijgemaakte kerken maakte star en ging ten koste van vrijheid en diversiteit.

Beoordeling van deze opvatting van Van Langevelde roept bij mij allereerst de vraag op wat hij verstaat onder het 'klimaat van het absolute'. Ik kon in zijn uitvoerige studie helaas geen omschrijving vinden van wat dit 'klimaat' precies inhoudt. We lezen over de 'absolute waarheid van het eenvoudige en transparante woord van God'. Volgens Van Langeveld zouden Janse en Veenhof denken dat ze die 'absolute waarheid' in pacht hadden. Ik geloof niet dat een van beiden zo dacht. Veenhof toonde hier *hoogmoed*, zegt Van Langevelde. Ik vind dat Van Langevelde hier nu zelf een te zwaar woord gebruikt. Als je gelooft in de absolute waarheid van het transparante woord van God, zeg je nog niet dat *jij* de waarheid in pacht hebt?

Mijn vraag is opnieuw: Kan een christen in dat *klimaat* niet goed (blijven) ademen? Als ik met de Bijbel in de hand wijs op verslapping bij gereformeerde christenen in *heel* concrete zaken, laat ik de kerk dan ademen in het klimaat van het absolute? Mag ik nog waarschuwen met teksten en al uit de Bijbel tegen ethisch verval en christelijke halfheid? Of is de Bijbel daarvoor niet helder genoeg?

Het is m.i. een duidelijke leemte in het boek van Van Langevelde dat hij hier telkens in negatieve zin over het klimaat van het absolute spreekt, zonder ons precies te vertellen wát voor kwaad er dan in schuilt. Natuurlijk, als iemand beweert dat de Bijbel in *alle* situaties voor *elke* christen *overal* een antwoord op heeft, is dat *absolutisme*. Dat absolutisme moet met de Bijbel in de hand bestreden worden. Maar als wij in ons dagelijkse leven durven zeggen, dat het betrouwbare woord van God in *allerlei* situaties een lamp voor onze voet en een licht op ons pad is, zal ook Veenhof dit wel bedoeld hebben in het referaat, dat hij onder de titel *In het klimaat van het absolute* voor de Friese

gereformeerde jongeren te Leeuwarden in 1939 heeft gehouden. Elke zondag worden mij de Tien Geboden voorgehouden. Ik besef dat we geen van allen deze Geboden kunnen vervullen als het erom gaat God lief te hebben met heel ons hart, heel onze ziel en heel ons verstand. Maar moeten we daarom dan maar niet ademen in dit absolute klimaat? Kúnnen we dat niet, als we weten wat Jezus Christus voor ons gedaan heeft? We mogen toch bidden om de leiding van Gods Geest, en altijd weer vragen om vergeving van onze zonden?

Laat ik de koe bij de hoorns vatten door nu vooral te kijken naar de periode van *na de Vrijmaking*. Is het waar dat de meerderheid van de vrijgemaakten geleefd heeft in het klimaat van het absolute en dat Veenhof zich ontworsteld had aan dit klimaat, waarin - om het met Van Langevelde te zeggen - de lat veel te hoog werd gelegd?

Ik geef daar een genuanceerd antwoord op. Als we denken aan wat er over de 'doorgaande reformatie' geschreven is met betrekking tot het onderwerp 'kerk en politiek', ben ik in de tachtiger jaren tot het inzicht gekomen dat voor het *verband tussen die twee* de lat inderdaad te hoog gelegd is. Veenhof heeft daaraan meegewerkt door zijn boek *Kracht en doel der politiek*. Dat boek heeft ermee toe geleid dat het Gereformeerd Politiek Verbond werd opgericht, waarvan alleen leden van de gereformeerd-vrijgemaakte kerken lid konden worden. Het leven is één, kerk en politiek zijn niet te scheiden, enz. enz.

Dit standpunt heb ik in zijn consequenties leren verwerpen, toen ik in de tachtiger jaren *Kracht en doel der politiek* nog eens doorlas. Ik merkte dat veruit het grootste deel van de citatenverzameling waarop Veenhof ons in dat boek trakteeerde, afkomstig was van gereformeerden,

die nooit en te nimmer de stelling hadden verdedigd dat een politieke partij haar leden alleen maar uit één kerk kon rekruteren. Ik hoef alleen maar Groen van Prinsterer te noemen. Hij ging niet met de Afscheiding mee. Je mag hem de grondlegger van alle gereformeerde schrijvers over politieke zaken noemen. Maar vrijwel niemand van hen die Veenhof ten tonele voerde in 1948, kunnen we tot een verdediger maken van het latere vrijgemaakte politieke standpunt. Dat een kerkelijk conflict gevolgen heeft voor een christelijke politieke partij, is te begrijpen. Ook het 'ethisch conflict' is te begrijpen. Het ontstaat als je uit een kerk geweerd wordt en toch weer hartelijk welkom wordt geheten in de Anti Revolutionaire Partij uit die tijd. Maar de combinatie van kerk en een gesloten kerkelijke partij hebben we terecht achter ons gelaten. Het heeft grote moeite gekost voor het zover was. Zolang die moeite er was, heeft dat ook voor een kerkelijk klimaat gezorgd waarin absolutisme niet ontbrak.

Maar laten we terugkeren naar de onderlinge verhoudingen in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Als het over 'goede bedoelingen' gaat, zijn veel mensen in het boek van Van Langevelde, naar die bedoelingen *niet* beoordeeld. Ik vermeld de namen van A. Zijlstra, K. C. van Spronsen en P. Jongeling, die door Veenhof en Jager om hun oren geslagen werden, met instemming van Van Langevelde. Levendiger nog staan mij de mensen voor de geest, die later mijn collega's waren: Doekes, Kamphuis en H.J. Schilder. Zij hebben zich ervoor ingespannen de ondertekening van de Drie Formulieren van Eenheid *serieus* te nemen, met name in de zaak-Telder. Veenhof en Jager hebben wel gehamerd op vroomheid, maar waren niet bereid *in de zaak-Telder* het gebod: 'Laat het ja ja zijn, het neen neen' te verdisconteren. Zij wensten

hier niet in 'het klimaat van het absolute' te leven. Ik heb mij verzet tegen het geschrijf van A. Zijlstra. Kritiek op Van Spronsen over zijn optreden bij redactiewisselingen in *De Reformatie* kan ik volgen. Een dominee een wolf in schaapskleren noemen, heb ik wegens benauwende gevoelens bij anderen en bij mijzelf verworpen. Maar ik sta beslist naast al de genoemde broeders, die in het 'absolute klimaat van 'ja is ja, en nee is nee' van geen wijken wisten, toen het aankwam op het nakomen van wat iemand beloofd had.

De mentaliteit van wolven, die erop uit zijn te verscheuren heb ik bij hen niet bespeurd.

Telder is niet geschorst en afgezet, ook al deed hij niet wat van hem geëist mocht worden.

Ik besef wat zgn. doorgaande reformatie en ook kerkisme aan kwaad gesticht heeft. Maar ik ben dankbaar dat door krachtig optreden van kerkelijke vergaderingen de vrijgemaakte kerken na de scheuring in 1967 nog tientallen jaren als *gereformeerde* kerken konden blijven functioneren.

BETEKENIS VAN HET BOEK VOOR DE HUIDIGE SITUATIE

Het boek van Van Langevelde heb ik met gretigheid van het begin tot het einde gelezen. Zelden heeft een boek mij zo aangegrepen. In mijn *taxatie* van wat er in het leven van Veenhof gebeurd is, vooral in zijn vrijgemaakte periode, ben ik het niet met hem eens. Maar dat doet niets af aan het feit dat ook ik via zijn boek heb gekeken in de spiegel van de tijd, die ik vanaf mijn dertiende jaar bewust heb meegemaakt en meebeleefd.

Kijk ik tegen die tijd nu heel anders aan? Dat we die periode verschillend kunnen waarderen, is bv. duidelijk uit de recensie die Willem Bouwman van het boek gaf in het Nederlands Dagblad. Ik citeer:

'Het is een pijnlijk, schokkend en

verbijsterend boek, bijna elke bladzijde geeft aanleiding tot plaatsvervangende schaamte, over samenzwering, achterklap, verdachtmaking, overspel en nog een reeks dingen die gewoonlijk niet tot de gereformeerde zede worden gerekend. Geen wonder dat in deze bodem geen duurzame traditie heeft kunnen wortelen en de kerken die eruit voortkwamen, van hun verleden losgeslagen zijn.'

Ook ik schaam mij voor wat er vroeger zich, hier en daar ook met mijn instemming en onder mijn verantwoordelijkheid, gebeurd is. Toch maak ik onderscheid. Naar de *vrijgemaakt-gereformeerde* wereld van toen verlang ik niet terug. Maar het verlangen om bij de *gereformeerde* religie te blijven is mijn hele leven sterk geweest en gebleven. Ik heb met overtuiging belijdenis afgelegd van mijn gereformeerde geloof en heb dat geloof ook verdedigd tegenover kerkgenoten en mensen van buiten, als ik de woorden vond om voor het 'absolute in het concrete' uit te komen.

Altijd wens ik weer aan te knopen bij de 'duurzame traditie', om Bouwmans woorden te gebruiken. Die traditie ligt al eeuwen vast in drie belijdenisgeschriften, waaraan ik vanaf mijn jeugd mij gebonden wist. Met overtuiging voelde ik mij daaraan ook *verbonden*.

Ik besef dat de huidige kerkelijk-vrijgemaakte generatie van haar verleden is losgeslagen. Maar dat heeft met *meerte* maken dan alleen met de afschuw over wat zich in de naoorlogse vrijgemaakte kerken heeft afgespeeld.

De tegenwoordige jeugd weet - generaal gesproken - niets meer van het kerkelijk verleden. Ook niet meer van Schilder, Veenhof en Kamphuis. Maar zelfs de oudere generatie raakt steeds meer van haar *confessionele* verleden vervreemd. Wat ik *blijf*

verdedigen, is niet het vrijgemaakte verleden, maar het *gereformeerde* leven. Daartoe hebben zich alle gereformeerde dominees en hoogleraren verplicht door hun instemming met de Drie Formulieren van eenheid. Die binding beschouw ik niet als een 'moeten' verkeren in een absoluut klimaat. Mijn gereformeerd geloof is mijn vrijheid en mijn vreugde. Ik beschouw de ondertekening van de genoemde formulieren daarom niet als een handtekening op papier, waarover je vandaag je schouders mag ophalen.

In het boek van Langevelde rijst één figuur voor mij op, die ik hier met het grootste respect wil noemen: prof.dr. K. Schilder. Van geroddel en samenzwering heb ik niets bespeurd in de citaten waarin hij aan het woord is. Aan partijvorming heeft hij niet meegedaan. Ik moet zeggen dat hij dit vanwege zijn uitzonderlijke capaciteiten ook niet nodig had. *Men* vormde om zijn figuur heen een partij. Van voorzichtigheid getuigt zijn advies aan de synode, tot tweemaal toe om de behandeling van de leergeschillen uit te stellen tot na de oorlog. Zelfs zijn vrienden, die hem in het bitterste ogenblik van zijn leven alleen lieten, behandelde hij voor en na niet hard. Hij zei en schreef waar het op stond.

Ook daarvoor was geen partij nodig. Hij durfde een Daniël te zijn en in eenzaamheid een zware beslissing te nemen. Hij zei nee, toen hij op vijf vragen van de synode slechts met ja of nee mocht antwoorden. En daarmee was zijn vonnis geveld. Het nee waarmee hij in 1942-1945 tegen de hiërarchie vocht, zei hij kort voor zijn dood in 1952 ook tegen het independentisme, dat van de weeromstuit vat had gekregen op de vrijgemaakte kerken. Hij had goed door dat kerkordelijke kwesties niet minder belangrijk zijn dan leerstellige kwesties.

De bewondering voor *deze* Schilder

stond mij voor de geest, toen ik bij Van Langevelde las hoe Veenhof aan het einde van zijn leven weer banden aanknoopte met Herman Ridderbos en G.C. Berkouwer. Beiden hadden ze aan de schorsing en afzetting van Schilder meegewerkt en/of hun instemming ermee betuigd. Schilder is voor mij de continuïteit tussen vroeger en vandaag. Hij vond het, schreef hij meer dan eens, een weelde om gereformeerd te denken. Ik ook. Alle kritiek die er *theologisch* op Schilder te oefenen valt – ook ik heb daaraan mijn bijdrage geleverd – doet volstrekt niets af aan mijn grote dankbaarheid voor het geschenk dat God in hem aan de Gereformeerde Kerken gaf. Ook zijn collega S. Greijdanus wil ik met respect vermelden, omdat hij even krachtig en even eenzaam zijn neen liet horen. Hun beider schorsing betekent een nooit uitgewiste schandvlek in de kerken, die de euvele moed hadden twee *adviseurs* de mond te snoeren, toen hun adviezen niet welkom waren.

De koers die de vrijgemaakte-gereformeerde kerken (GKv) insloegen vanaf (ruw geschat) het jaar 2000, volgde wel de lijn van Veenhof, maar niet meer die van Schilder. Strijd is er nauwelijks meer, en juist het *zwijgen* zegt vandaag heel veel. Het kerkelijk belijnd leven heeft plaatsgemaakt voor oecumenische openheid. Drukte is er genoeg, maar niet meer over de leer. Op de website van een vrijgemaakt predikant kan men lezen dat we geen leerregels, maar een leefregel nodig hebben. Op de leer komt het kennelijk niet meer aan. Toen ik eens iets las van een predikant, van wie ik vond dat hij zijn eigen ondertekening van de gereformeerde confessie als predikant niet serieus nam, en hem dat ook berichtte, was de boot aan. Het kost tegenwoordig enige moed zoiets nog aan de orde te stellen.

Sinds ik mij onttrokken heb aan de GKv, voel ik ook niet meer de noodzaak afwijkingen van de leer bij een GKv-predikant of bij een hoogleraar in Kampen te melden. Juist *omdat* men alleen maar boos kan worden, of alleen nog maar zwijgt, heb ik mij aan de GKv onttrokken. Dat *zwijgen* is opvallend voor kerken die vroeger nog warm liepen om hun confessie en die handtekeningen onder deze confessie ernstig te nemen. In Kampen zwijgt men en steunt men de verontrusten in de GKv *niet*. Zo zwijgen velen die emeritaat genieten. Onder hen zijn er die zich feller hebben uitgelaten dan ik in de tijd rond 1967 en jaren daarna. Zij hebben mij destijds bekritiseerd omdat ik hier en daar een beetje anders over de kerk dacht dan Schilder. Dat ze vandaag zwijgen, valt op als ik aan hun luide roepen van toen denk, o.a. over doorgaande reformatie, de vrijmaking als 'werk van God', en over de 'ene ware kerk'.

Ik beveel de lezing van het zeer leesbare boek van Van Langevelde bij allen aan. Dat ik hier aan het eind van mijn bespreking er andere gevoelens bij heb dan de schrijver zelf, is duidelijk genoeg geworden. Ik prijs zijn waardevolle boek vanwege al de gegevens die hij verzameld heeft en vanwege zijn oprechte poging al de mensen die in het boek voorkomen, eerlijk op hun waarde te schatten.

Ik sluit mij niet bij het *eindoordeel* van de schrijver aan. Maar ik doe wel een beroep op allen aan wie ik mij geestelijk verwant voel, kennis te nemen van een belangrijke periode in de geschiedenis van de gereformeerde kerken. Daarbij roep ik ieder op zijn of haar geweten niet tot zwijgen te brengen als het gaat spreken.

Het is de overweging ten volle waard aan een volgende vrijmaking te denken. Niet om een stuk

'vrijgemaakte geschiedenis' voort te zetten, maar wel om gereformeerd te blijven. De ineensstorting van de GKv als *gereformeerde* gemeenschap is allang aan de gang. De wals van de oecumene zal niet alleen muren slechten tussen GKv en NGK, maar in principe ook tussen die verenigde kerken en de PKN. Als men zelf niet meer *vecht* voor het behoud van de gereformeerde religie, is niet in te zien waarom een steeds kleiner wordende kerkelijke gemeenschap zelfstandig moet blijven bestaan.

Ik weet wat het betekent een kerkelijke gemeenschap te verlaten. De een doet het niet, omdat hij kinderen en kleinkinderen heeft, die het niet zouden begrijpen. Een ander vindt het teveel gevraagd er 's zondags veel kilometers voor te reizen. Een derde wil de volgende synode afwachten, en dan... Een vierde denkt dat hij van de regen in de drup komt, want verdeeldheid is er 'ook al weer' tussen de uitgetreden mensen. Een vijfde heeft nog altijd een predikant die het Woord zuiver bedient. En vrouwen op de kansel, dat ziet men in eigen gemeente niet zo gauw gebeuren. Ik ga geen enkel argument bespreken dat tegen de noodzaak van vrijmaking wordt ingebracht. Mijn vrouw en ik hebben de GKv verlaten en ons bij de Gereformeerde Kerk Nederland gevoegd (GKN), om gereformeerd te blijven. En ruim een jaar na dato zijn we nog steeds dankbaar voor deze stap. Dat is niet anders geworden nu we gekeken hebben in de spiegel van een stuk geschiedenis, dat Ab van Langevelde ons heeft voorgehouden.

JOCHEM DOUMA

P.S. Een vollediger versie van deze boekbespreking is te vinden op www.jochemdouma.nl